

לג ע"ב

[א] גמ' א"ל אין - תא"מ.

אור אליהו

זירא הקשה רבי חייא בר אבין: "הלכה מכלל דפליגי" כו'.

אמנם בש"ס של רבינו היו תיבות אלו של "ואמר ליה אין" - מחוקות¹⁰⁶. ולפי זה פירוש הגמ' הוא, שרבי חייא בר אבין שאל את רבי זירא האם זה נכון שאמרת בשם רבי יוחנן שהלכה רבי אליעזר ב"ט שחל להיות אחר השבת. וענה לו רבי זירא שלא אמר בשמו של רבי יוחנן שהלכה כרבי אליעזר, אלא אמר רק שחטין כרבי אליעזר. אמנם מיד אחר שאלתו של רבי חייא בר אבין, עוד לפני שענה לו רבי זירא, הפסיקה הגמ' את הסיפור ואת הדו שיח בין רבי חייא בר אבין לרבי זירא והקשתה: "הלכה מכלל דפליגי", ועל זה ענתה הגמ' "ולא פליגי והא פליגי רבנן". והוסיפה הגמ' להקשות "אימר דפליגי רבנן בשאר ימות השנה, ביום טוב שחל להיות אחר השבת מי פליגי" כו'¹⁰⁷. ואז השלימה הגמ' את הסיפור, והביאה את תשובתו של

[א] בגמ': "רבי זירא הוה רכיב חמרא. הוה קא שקיל ואזיל רבי חייא בר אבין בתריה. אמר ליה ודאי דאמריתו משמיה דרבי יוחנן הלכה כרבי אליעזר ביום טוב שחל להיות אחר השבת. אמר ליה אין. הלכה מכלל דפליגי. ולא פליגי, והא פליגי רבנן. אימר דפליגי רבנן בשאר ימות השנה, ביום טוב שחל להיות אחר השבת מי פליגי. והא פליגי רבי עקיבא. אטו כל השנה כולה מי עבדינן כרבי עקיבא, דהשתא ניקו ונעביד כוותיה, כל השנה כולה מאי טעמא לא עבדינן כרבי עקיבא, דתמני סרי תקון תשסרי לא תקון, הכא נמי שב תקון תמני לא תקון. אמר ליה, לאו הלכה אתמר, אלא מטין אתמר". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ'. ולפי גירסא זו רבי חייא בר אבין שאל את רבי זירא האם זה נכון שאמרת בשם רבי יוחנן שהלכה כרבי אליעזר ב"ט שחל להיות אחר השבת. וענה לו רבי זירא שכן. ועל תשובה זו של רבי

שהקשה לרבי חייא בר אבין "הלכה מכלל דפליגי", ואם היה גורס "ואמר ליה אין" יקשה כן על דברי עצמו. אמנם למעלה פירשנו שגם הקושיא "הלכה מכלל דפליגי" היא קושיית הגמ' ולא קושיית רבי זירא, שכן גם אם למסקנה רבי זירא אמר "מטין איתמר", אפשר להקשות "מטין מכלל דפליגי". אכן להלן אות ג' מבואר שלדעת רבינו אין לגרוס ברש"י את התיבות "ואמר לו רבי זירא". ובשפתי חכמים הביא שיש בכת"י גירסא "ואמר ליה הלכה מכלל דפליגי" (בלא תיבת "אין"), והיינו שזו הקושיא הקשה רבי חייא בר אבין לרבי זירא, עיין שם. ועיין בספר סמיכת חכמים שהאריך הרבה בפירוש סוגיא זו.

107. ולפי זה יוצא שהגמ' בסוף לא תירצה את השאלה "הלכה מכלל דפליגי", שהרי גם אם נאמר

106. וכן הוא באמרי נועם, עיין להלן הערה 112. וכן הוא בכת"י פריס 671. ובהגהות וביאורים למסכת ברכות של רבי אברהם בן רבינו הגר"א כתב הגהה זו והפנה לרש"י. ולכאורה כוונה למה שכתב רש"י: "הכי גרסינן: הלכה מכלל דפליגי, ולא פליגי, והא פליגי רבנן אימר דפליגי רבנן בשאר ימות השנה ביום טוב שחל להיות אחר השבת מי פליגי, והא פליגי רבי עקיבא אטו כל השנה מי עבדינן כרבי עקיבא דהשתא נעביד וכו' - והכי פריך אמר לו רבי זירא: הלכה מכלל דפליגי, בתמיה, ופריך הגמרא: ולא פליגי, והא פליגי רבנן וכו'". וממה שכתב רש"י "הכי גרסינן הלכה מכלל דפליגי" כו' משמע שבא לאפוקי מהגירסא "ואמר ליה אין", וכן משמע ממה שפירש רש"י שרבי זירא הוא זה

[ב] צ"ל איתמר.

[ג] רש"י ר"ה ה"ג בו' א"ל רבי זירא - תא"מ.

אור אליהו

מודים, כלומר שמודים חכמים לרבי אליעזר ביו"ט שאחר השבת¹⁰⁹, נמצא שאין כאן סיוע למה שנאמר לפני כן.

[ג] ברש"י ד"ה ח"ג: "הכי גרסינן: הלכה מכלל דפליגי, ולא פליגי, והא פליגי רבנן, אימר דפליגי רבנן בשאר ימות השנה ביום טוב שחל להיות אחר השבת מי פליגי, והא פליגי רבי עקיבא. אטו כל השנה מי עבדינן כרבי עקיבא דהשתא נעביד וכו' - והכי פריך אמר לו רבי זירא: הלכה מכלל דפליגי, בתמיה, ופריך הגמרא: ולא פליגי, והא פליגי רבנן וכו'". כך היא הגירסא ברש"י שלפנינו. ולפי גירסא זו רש"י מפרש שרבי זירא הקשה לרבי חייא בר אבין "הלכה מכלל דפליגי", ועל זה תמזהה הגמ' "ולא פליגי" וכו'.

אמנם בש"ס של רבינו היו תיבות אלו שברש"י "אמר ליה רבי זירא" - מחוקות¹¹⁰. והטעם: א. רבינו לשיטתו לעיל¹¹¹ שרבי זירא ענה מיד לרבי חייא בר אבין שלא אמר בשם רבי יוחנן שהלכה כרבי אליעזר, אלא שמטין כרבי אליעזר, וכל השקלא וטריא שבין שאלתו של רבי חייא בר אבין לתשובתו של

רבי זירא לשאלתו של רבי חייא בר אבין, שלא אמר בשם רבי יוחנן הלכה כרבי אליעזר, אלא אמר שמטין כרבי אליעזר.

ונראה הטעם שאין לגרוס "אמר ליה אין", שהרי בהמשך אמר רבי זירא שלא אמר בשם רבי יוחנן הלכה כרבי אליעזר אלא אמר מטין כרבי אליעזר, אם כן, איך אמר רבי זירא בהתחלה שאכן אמר בשם רבי יוחנן שהלכה כרבי אליעזר.

[ב] שם בגמ': "אמר ליה, לאו הלכה אתמר אלא מטין אתמר. דאתמר רבי יצחק בר אבדימי אמר משום רבינו, הלכה. ואמרי לה מטין. רבי יוחנן אמר מודים, ורבי חייא בר אבא אמר נראין". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ'. ולפי גירסא זו, שגורסים "דאתמר", הגמ' הביאה סיוע למה שנאמר לפני כן. אמנם לדעת רבינו צריך לומר רק "איתמר" בלא אות דלי"ת¹⁰⁸, והיינו שזה מאמר בפני עצמו, ואין זה סיוע למה שנאמר לפני כן.

והטעם נראה, שהרי לפני כן אמר רבי זירא בשם רבי יוחנן שמטין כרבי אליעזר ביו"ט שאחר השבת. ואילו כאן אין דעה שרבי יוחנן אמר מטין, אלא מבואר שרבי יוחנן אמר

שמטין כרבי אליעזר עדיין קשה, מטין מכלל דפליגי. ועיין שו"ת דבר שמואל (קיד).

¹⁰⁸. וכן הוא באמרי נועם עיין להלן הערה ¹¹². ¹⁰⁹. וכן ביאר ברש"י את הגהת רבינו: "עיין בס' שע"ח שער י"א אות כ"ג מש"כ בסוגיא זו. אך קשיא לי, דהא בדאתמר דמייתי ליכא למאן דאמר דרבי יוחנן אמר מטין, אשר מפני כן נראה דהגיה הגר"א ז"ל אתמר תחת דאתמר". וכן כתב בשפתי חכמים לפרש את דעת רבינו.

¹¹⁰. וכן משמע קצת בספר קדושה וברכה: "אלא שזה הוא לשון הגמרא דמקשה זאת על ר' זירא, שאמר אין הלכה ודאית אמרו, מקשה שפיר הלכה מכלל דפליגי, ומפלפל בקושיא זו ולא פליגי כו' וכדפירש רש"י". ועיין שם שהאריך בביאור סוגיא זו לפי דרכו (אכן רבינו סובר שלא גורסים "ואמר ליה אין" כנ"ל אות א'). ועיין מה שכתבנו שם בפירוש "אור אליהו". ¹¹¹. באות א'.

[ד] ותנחילנו זמני ששון וחגי נדבה - תא"מ. ברמב"ם ל"ג לה.

אור אליהו

הבדלת, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת, הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך, ותתן לנו וכו'". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ' ¹¹³. אמנם בש"ס של רבינו היו **תיבות אלו** של "ותנחילנו זמני ששון וחגי נדבה" - מחוקקות. והוסיף רבינו בגליון הש"ס שלו **שהרמב"ם** (תפילה ב, יב) **לא גרים לה**. וכך הוא לשון הרמב"ם: "ותודיענו משפטי צדקך, ותלמדנו לעשות חוקי רצונך, ותתן לנו יי' אלהינו קדושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל, בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה הקדשת, והבדלת והקדשת את עמך ישראל בקדושתך, ותתן לנו ה' אלהינו מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון וכו'".

ואולי הטעם, שעל הגירסא שלפנינו קשה: א. הרי ביום טוב אין מקריבים קרבנות נדבה ¹¹⁴. ב. הרי מה שכתוב "ותנחילנו זמני ששון וחגי נדבה" נאמר על יו"ט, ולפי זה

רבי זירא היא של הגמרא. ב. לפי גירסא זו משמע, שרק אם נאמר שהלכה כרבי אליעזר יקשה "הלכה מכלל דפליגי", והרי גם למה שאמר רבי זירא אחר כך שחטין כרבי אליעזר אפשר להקשות "מטין מכלל דפליגי" ¹¹². ואם כן לא מסתבר שרבי זירא יקשה קושיא שאפשר להקשות אותה גם על מה שהוא עצמו אמר מיד אחר כך. ג. אם רבי זירא היה מקשה קושיא זו, הייתה הגמ' צריכה לומר במפורש "אמר ליה" כו' כדי להבדיל בין דבריו של רבי זירא לבין דברי הגמרא, וכמו שאכן כתוב בכל מעשה זה תיבות "אמר ליה" לפני דברי רבי זירא ורבי חייא בר אבין.

[ד] בגמ': "אלא מדרב ושמואל ידענא, דתקינן לן מרגניתא בבבל: ותודיענו ה' אלהינו את משפטי צדקך, ותלמדנו לעשות חקי רצונך, ותנחילנו זמני ששון וחגי נדבה, ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל, בין קדושת שבת לקדושת יום טוב

פסח): "ותנחילנו זמני ששון ומועדי קדש וחגי נדבה", וכן הוא בפסקי רי"ד, וכעין זה במחזור ויטרי (הלכות פסח, קג). וכן מבואר באבודרהם (יום שמיני שמחת תורה).

¹¹⁴. וכן הקשה המהרש"א: "וחגי נדבה כו' - יש לעיין מאי וחגי נדבה, אם ר"ל קרבנות נדבה שמביאין בחג, הא מסיק במס' ביצה (יט ע"א) דלכולי עלמא אין מקריבין נדרים ונדבות ביום טוב". אמנם המהרש"א תירץ: "וי"ל דחגי נדבה **רמז על יום טוב שני** שעושין בחוצה לארץ ממנהג אבותינו, דקרי ליה **חגי נדבה**, כיון שאין חייבין בה מן התורה. ומזה יתיישב נמי דקאמר דתקינן ליה **בבבל**, דזה הנוסח וחגי נדבה לא נתקן אלא בבבל ולא בא"י וק"ל". ולכאורה קצת קשה (אין קושיא על מהרש"א אלא קושיא על מנהגינו בא"י, דאה"נ לטעם

¹¹². וכן הוא באמרי נועם (אלא שבאמרי נועם מבואר שרבינו גרס ברש"י כמו שלפנינו אלא שחלק עליו, ואילו כאן בהגהותיו מבואר שהגר"א גרס אחרת ברש"י): "הלכה מכלל דפליגי כו' רש"י פירש דר' זירא מקשה הכי, אבל אין זה נכון, דאם כן מה שאמר לקמן אמר ליה לאו הלכה אתמר אלא מטין אתמר, אכתי תקשי מטין מכלל דפליגי. אלא טעות סופר כאן 'אמר ליה אין' נמתק. והכי פירושו דר' חייא אמר לר' זירא ודאי דאמריתו ואמר ליה לאו הלכה אתמר אלא מטין. והסתמא דגמ' פריך מיד על דברי ר' חייא הלכה מכלל דפליגי וכו' וכן בהגהותיו על הש"ס מחק ג' תיבות אלו 'אמר ליה אין', ולקמן נמי לא גרסינן דאתמר אלא אתמר בלא דלת, וכן הגיה בהגהותיו על הש"ס".

¹¹³. וכעין זה הגירסא בסדר רב עמרם גאון (סדר

לד ע"ב

[א] גמ' בהן גדול תחלת - וסוף.

אור אליהו

שאמרנו, כהן גדול בסוף כל ברכה וברכה והמלך תחלת כל ברכה וברכה וסוף כל ברכה וברכה". וכיון שרבי יצחק בר נחמני בא להוסיף חומרא על דברי רבי שמעון בן פזי, וכמו שאכן הוסיף חומרא לגבי מלך, אם כן מדוע בכהן גדול לא הוסיף שום חומרא, אלא רק החליף שבמקום סוף כל ברכה וברכה אמר בתחילת כל ברכה וברכה¹¹⁷. ב. משמע מלשונו, שכהן גדול כורע רק בתחילת כל ברכה וברכה, ואינו כורע גם בסוף ברכת אבות והודאה, ומדוע גרע מהדיוט שכורע בהן¹¹⁸. ג. "לפרש"י שכל מי שהוא גדול ביותר צריך להכניע עצמו יותר, נראה דלרבי יצחק בר נחמני דין כהן גדול כדון מלך לר"ש בן פזי, ואם כן, כהן גדול צריך לכרוע תחלת וסוף כל ברכה וברכה¹¹⁹. ואולי משום כך בגליון הש"ס של רבינו הוסיף

קשה, שנמצא שהזכיר פעמיים את יו"ט, שכן בהמשך בסמוך הוא אומר: "ותורישנו קדושת שבת, וכבוד מועד וחגיגת הרגל". ג. ועוד קשה מדוע הקדים את הזכרת יו"ט לשבת¹¹⁵. [א] בגמ': "אמר רבי יצחק בר נחמני, לדידי מפרשא לי מיניה דרבי יהושע בן לוי: הדיוט כמו שאמרנו, כהן גדול תחלת כל ברכה וברכה, המלך כיון שכרע שוב אינו זוקף, שנאמר ויהי ככלות שלמה להתפלל וגו' קם מלפני מזבח ה' מכרע על ברכיו". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ'. ולפי גירסא זו, כהן גדול צריך לכרוע רק בתחילת כל ברכה וברכה ולא בסופה¹¹⁶.

והנה על גירסא זו לכאורה קשה: א. הרי לפני דברי רבי יצחק בר נחמני הובאו דברי רבי שמעון בן פזי: "אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא, הדיוט כמו

117. כן הקשה הצ"ח והביא מזה ראיה לגירסת הרמב"ם שגרס כרבינו (כמבואר לקמן הערה 121). "הנה ר' יצחק בר נחמני בא להוסיף חומרא על ר' שמעון בן פזי, ובמלך הוסיף, אבל בכהן גדול לא הוסיף ולא גרע רק החליף בין סוף לתחלה, שר' שמעון בן פזי אמר כהן גדול בסוף כל ברכה ור' יצחק בר נחמני אמר בתחלת כל ברכה, ומה הפרש בין זה לזה לדקדק בשביל זה ולחלק. ולכן יותר נראה דגרסינן בדברי ר' יצחק בר נחמני כהן גדול בתחלת כל ברכה ובסופה, והוא ממש כדברי הרמב"ם בפ"ה מהלכות תפלה [הלכה י'], ועיין בכסף משנה שם".

118. אמנם בדוחק אפשר לומר שהכוונה לבד מה שהדיוט כורע בסוף ברכת אבות והודאה, מכל מקום הלשון לא מדויקת.

119. לשון ספר עיני בנימין, והעיר על זה בן המחבר (הוא ניהו הגאון האדר"ת זצ"ל): "לע"ד אין

המהרש"א בא"י אין אומרים מרגניתא, ועכ"פ בגמ' מוכח שבזמנם רק בבבל אמרוה ובא"י הבדילו במודים כר"א), שכן נוסח זה של ותודיענו אומרים גם בארץ ישראל, ולפירוש הנ"ל לא שייך לומר תיבות "וחגי נדבה" בארץ ישראל. ואולי אפשר לומר שאומרים כן גם בארץ ישראל כנגד אותם היושבים בארעא דחשוכא, שעושים שני ימים טובים של גליות. ועיין ראש יוסף.

115. ובספר אמרי שפר העיר, שהרי שמואל סובר בפסחים (קב ע"ב), לגבי הקידוש של יו"ט שחל במוצ"ש, ינה"ק, היינו הבדלה קודם קידוש, ולפי זה לכאורה קשה מדוע שמואל, שתיקן את המרגניתא, הקדים להזכיר את יו"ט לפני שבת, ע"ש.

116. אמנם עיין בהערה 121, שהבאנו מהכסף משנה, שגם לגירסא זו צריך כהן הגדול לכרוע גם בסוף כל ברכה וברכה.